

Lino Jašinausko darbo

Kultūrinio gyvenimo žlugdymas ir turto konfiskavimas

[*Nacių okupacijos metais*]

Recenzija

Nors L.Jašinauskas pats griežčiau neapibrėžia, tačiau yra aišku, kad į *kultūrinio gyvenimo* sampratą yra įtraukiami reiškiniai, susiję su švietimu ir aukštuoju mokslu, periodika ir knygų leidyba, bibliotekomis ir muziejais, teatru ir muzika. Siekiama išsiaiškinti ir aprašyti, kaip nacių režimas Lietuvoje įtakojo institucinę kultūros sferą, nors *gyvenimo* metafora yra dažniausiai naudojama tada, kai sąmoningai veržiamasi iš institucinės bei politinės kultūros sferos. Juk kultūrinis gyvenimas apima tiek viešą -institucinę, tiek privačią-kasdienę sferą. Tačiau, tai kas yra moksliskai svarbiausia šiame tyrime, liečia *nacių kultūrinės politikos poveikį krašte veikiančioms kultūros ir švietimo įstaigoms*.

Autorius nebando konceptualizuoti savo atliekamo tyrimo, bet taip atsitinka, greičiausiai, dėl to, kad tai yra tik dalis didesnio darbo, apie kurio tyrimo strategiją recenzentas negali susidaryti savo nuomonės.

L.Jašinauskas stengiasi *labiau paliesti tik kai kuriuos Lietuvos kultūrinio gyvenimo 1941-1944 m. aspektus (...)*, o taip pat *siekiami nušviesti nacių vykdomą Lietuvos kultūrinio gyvenimo žlugdymo politiką ir su tuo glaudžiai susijusį turto konfiskavimą*. (p.1) Taigi, autorius puikiai suvokia, jog trijų dešimčių puslapių straipsnelyje neįmanoma plačiai ir nuosekliai aprašyti viso 1941-1944 m. kultūros nuosmūkio bei naikinimo savybių.

Autorius įvertina visa tai, kas iki jo –tiesiogiai ar netiesiogiai- buvo padaryta kitų tyrinėtojų. Istoriografija arba jam rūpimos problemos atskleidimo istorija yra pristatyta faktografiškai tiksliai, bet tuo pat metu

tai atlikta truputį buhalteriška formaliai. Krūva autorių, kurie prie nagrinėjamos temos prisilietė prieš 20-30 metų, patys buvo lietuvių kultūros indoktrinacijos, vykdomos sovietų valdžios, liudininkai arba tarnautojai. Nacių politikos klausimai buvo atskleidžiami taip, kad išnyktų galimybė ieškoti panašumų su sovietų kultūrinėmis-represinėmis elgsenomis. Daugelio klausimų apskirtai nebuvo liestasi.

L.Jašinauskas nebando griežčiau vertinti istoriografijos, nors iš esmės atlieka svarbiausią mokslininko pareigą: paaaiškina, kurie temos epizodai yra iki jo geriausiai ištirti, o kam reikalingas išskirtinai archyvinių šaltinių kasinėjimas. Tačiau kai kurių fondų medžiagos vertė (kaip ir istoriografijos charakteristikų atveju) buvo galima įvertinti pradinėje apžvalgoje.

Autorius neabejotinai yra susipažinęs su svarbiausiais nacių okupacijos metų švietimo archyvais. Šiame bare jis pirmasis atskleidžia nacių siekius ir strategiją bei parodo jų planų realizavimo priklausomybę nuo įvykių karo lauke. Yra nuosekliai parodoma, kad palaipsnis Lietuvos aukštojo ir aukštesniojo mokslo institucijų naikinimas nebuvo susijęs vien su istorinėje literatūroje išgalėjusiais teiginiais, apie, pavyzdžiui, universitetų uždarymo 1943 m. pavasarį motyvus. Dažniausiai kartojamas motyvas- lietuvių jaunuomenės atsisakymas stoti į kuriamus SS legionus ir okupantų bausmė už nepaklusnumą. Tačiau L.Jašinauskas įrodo, kad šis aktas iš esmės buvo tik svarbus pretekstas. O aukštojo mokslo likimas buvo lemiamas ankstesnių planų.

Švietimo sistemos raida, lietuviškos ir nacių administracijos santykiai šioje sferoje aprašomi nuosekliai, grindžiant svarbiausius teiginius tiesioginiais archyviniais šaltiniais. Faktografinis pasakojimo paviršius nekelia abejonių dėl mokslinio naujumo ir kokybės. Kita vertus, nebūtų pakenkę darbui kad ir tokios paralelės: kokie nacių valdžios žingsniai lietuvių studentų atžvilgiu iš esmės buvo analogiški politikai Reicho universitetuose, o kas buvo padaryta išskirtinai Lietuvos sąlygoms. Pats autorius parodo esant tokioms galimybėms, kada pripažįsta, jog ir

vokiečių studentai iš humanitarinių ar socialinių mokslų fakultetų kartu su savo profesoriais buvo išvaryti į frontą. (p.17)

Leidybos bei kitų kultūros institucijų likimas nacių priežiūroje vystėsi labai prieštaringai. Kultūros germanizacija, paprastai atsiskleidžianti per knygų laužus ar cenzūrą, sunkiau įrodoma muzikoje ar dailėje. Šioms kultūros sritims aprašyti autorius žymiai labiau pasitelkia kitų istorikų darbus, eidamas jų pėdomis, kartodamas teiginius ir neturėdamas didesnių galimybių tikrinti juos naujai atskleistų archyvinių šaltinių pagalba.

Štai tuomet prasibrauna į tekstą sovietmečio retoriką primenantys ir su faktais prasilenkiantys sakiniai, apie nacių sunaikintus Vilniaus meno kūrinius arba tai, kaip vokiečiai traukdamiesi sunaikino beveik trečdalį Vilniaus senamiesčio (sekant labai abejotinos vertės ir tikrai jau pasenusia J.Jurginio *Lietuvos meno istorija*) (p.30) 1956 m. sovietų valdžios sukurtos *Ypatingosios valstybinės komisijos vokiškųjų fašistinių grobikų ir jų bendrininkų piktadarybėms nustatyti* retorinės pastangos nuslėpti, kieno bombos daužė Vilniaus senamiestį sovietų puolimo 1944 m. vasarą metu negalėtų tiesiogiai (be kritinių išlygų) patekti į šiuolaikinio istoriko darbą.

Kiek menčiau darbe atskleista pati nacių vykdyta Lietuvos kultūros turtų konfiskavimo politika. Pogrindžio spaudoje buvo apstu pranešimų apie tiesioginį savivaliavimą šiame bare. Tačiau tikrai būtų pravertę samprotavimai apie tai, kiek turto konfiskavimas ar naikinimas buvo oficialiosios okupantų politikos padarinys, o kiek – sprunkančios kariuomenės marodieravimo apraiška. Galų gale, neretai vieni okupantai meno kūrinių ar kitokio turto dingimą sėkmingai gali nurašyti ankstesniųjų okupantų sąskaiton. Apie tai, kad tokių reiškinių būta, recenzentui kadaise bandė pasakoti prof. Vladas Drėma. Meno vertybių likimas iki šiolei yra labai miglotas ir gundantis istorijos mįslių aiškintojus.

Visumoje reikia pripažinti, kad L.Jašinauskas susidorojo su sau keliamais klausimais, profesionaliai atliko prieinamų archyvinių šaltinių analizę ir nuosekliai atskleidė tą katastrofišką padėtį, į kurią buvo stumiamas Lietuvos švietimas, akademinis ir kultūros institucijų gyvenimas. Tai neabejotinai mokslinio naujumo ženklu pažymėtas ir teigiamai vertintinas jauno istoriko darbas.

Egidijus Aleksandravičius
VDU istorijos profesorius